

Беларусь у старажытны перыяд

1. Засяленне тэрыторыі
Беларусі. Каменны век.

Археалагічная перыядызацыя першабытнага грамадства на тэрыторыі Беларусі

Каменны век 100 - 3 т.г. да н.э.

Палеаліт

100 т – 10 т.г. да н.э.

Мезаліт

9 - 5 т.г. да н.э.

Неаліт

4 – 3 т.г. да н.э.

Бронзавы век 2 - пач.1 тыс. да н.э.

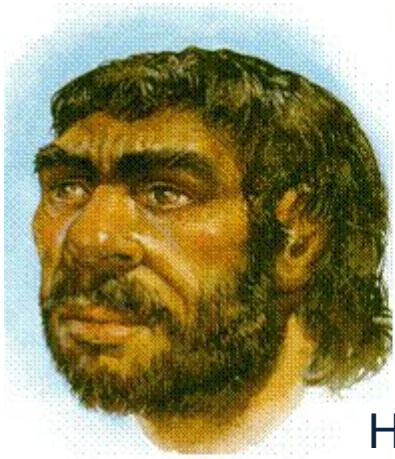
Жалезны век пач.1 тыс да н.э.- 5 ст.

н.э.

Асноўныя рысы і асаблівасці першабытнасці

- ❑ Складае 99,9% усяго часу існавання чалавека на зямлі.
- ❑ З'яўляецца агульным этапам у гісторыі чалавецтва
- ❑ Фарміруюцца сучасны чалавек, яго сацыяльныя адносіны, зараджаецца і развіваецца яго культура.
- ❑ Пануе грамадская ўласнасць на сродкі вытворчасці, адсутнічае сацыяльнае расслаенне.

ПАЛЕАЛІТ

Неандэртале
ц

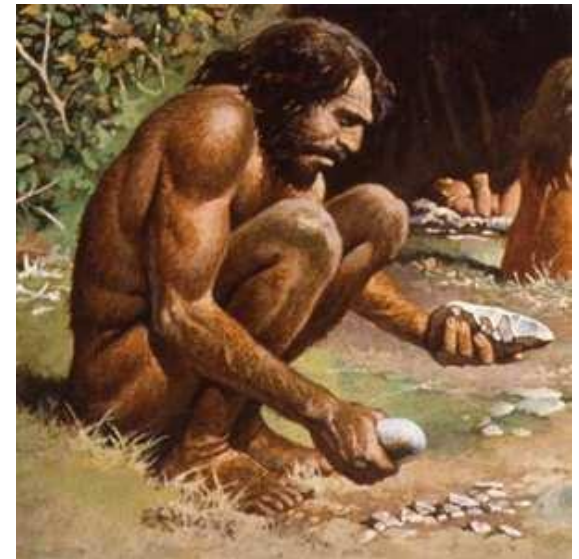
Чалавек з'явіўся на тэр.
Беларусі ≈ 100 тыс. г. таму
назад, у сярэднім палеаліце
(эпоха мусцье). Найбольш
старажытныя прылады працы
былі знойдзены каля вв.
Свяцілавічы, Падлужжа,
Абідавічы на Падняпроўі.

Абідавічы
Свяцілавічы
Падлужжа

Неандэртальцы:

- жылі першабытным статкам,
- займаліся паляваннем і збіральніцтвам,
- карысталіся груба апрацаванымі прыладамі з крэмню: рубіламі, скрэблямі.
- умелі штучна здабываць і падтрымліваць агонь,
- выраблялі вопратку са скур пушных звяроў.

Найбольш раннія датаваныя стаянкі людзей на тэрыторыі Беларусі былі знойдзены каля в. **Юравічы** (26 тыс. да н.э.) і в. **Бердыж** (24 тыс. да н.э.) (верхні палеаліт).

На тэр. Беларусі ў гэты час ужо прыйшоў чалавек сучаснага іпу – **краманьёнец**.

Бердыж

Юравічы

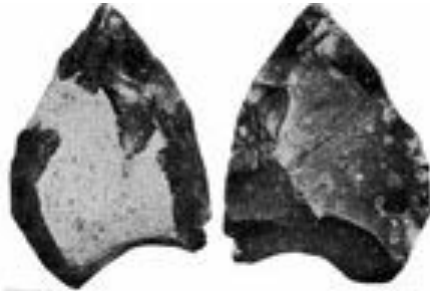

Стаянкі Юравічы і Бердыж

Юравічы

Прылады працы з стаянак
Юравічы
| Бердзіж

Краманьёнцы:

- жылі **раннеродавай**
мацярынскай **абшчынай**
пераважна на берагах рэк,
- карысталіся **каменнымі**
груба **апрацаванымі**
прыладамі працы

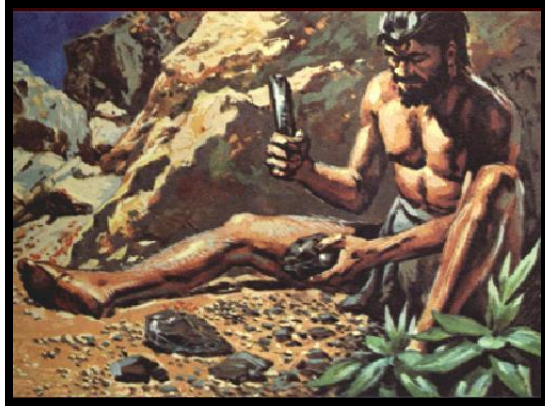

Прылады працы
краманьёнцаў

МЕЗАЛІТ

- Пацяпленне, фарміраванне сучаснага ландшафта і воднай сістэмы.

- Канчатковае засяленне чалавекам тэрыторыі Беларусі (каля 120 стаянак, насельніцтва 4-6 тыс. чалавек).

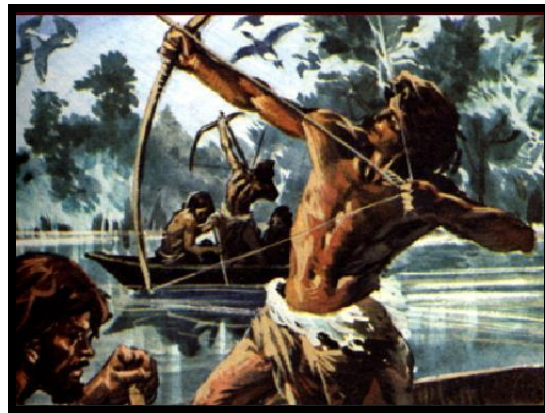
- Асноўныя заняткі – паляванне, рыбалоўства, збіральніцтва.

- Вынайдзены лук і стрэлы з крамянёвымі наканечнікамі.

- Прыручана першая жывёла – сабака.

- З'яўленне мікралітычных прылад

Выраб прылад з крэмню

Лук і стрэлы

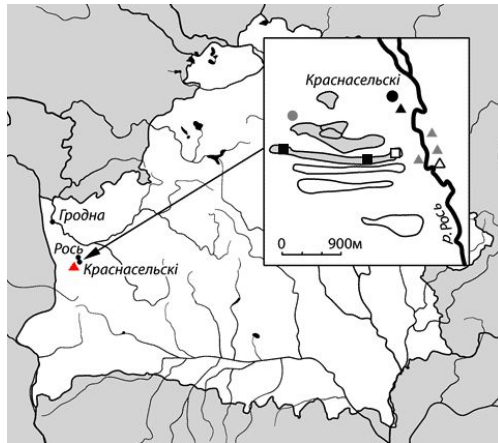
НЕАЛІТ

- Пацяпленне, станаўленне сучаснага жывёльнага свету.
- Больш за 600 стаянак, насельніцтва $\approx$ 27-36 тыс. чал.
- Новыя метады апрацоўкі каменя – свідраванне, піленне, шліфаванне.
- Здабыча крэмна шахтным спосабам (пас. Краснасельскі, Ваўкав. р-н).
- Першыя рамёствы – ткацкае і ганчарнае.
- **“Неалітычная рэвалюцыя”** – пераход ад прысвойваючай гаспадаркі да вытворчай.
- Родавая мацярынская абшчына.
- Асаблівасці керамікі ў розных рэгіёнах.

Краснасельскія шахты па здабычы крэменю

Археалагічныя культуры неаліта

Нарвенск
ая

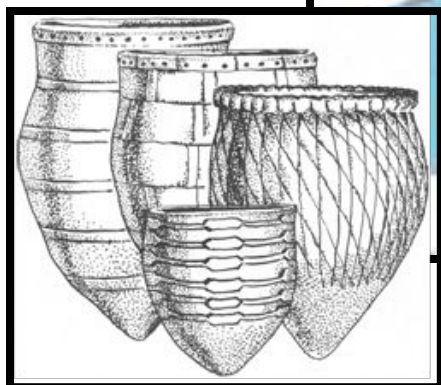

Гаршчок верхнедняпроўскай культуры
(в. Ходасавічы Рагачоўскага р-на).

Неманска
я

Верхне-
дняпроўск
ая

Днепра-
данецкая

**2. Бронзавы век:
рассяленне
індаеўрапейцаў,
балты на
тэрыторыі
Беларусі.**

- На тэр. Беларусі носіць умоўны характар, бо няма радовішчаў медзі і волава.
- Вырабы з бронзы з Прыкарпацця і Каўказа.
- Матычнае земляробства і жывёлагадоўля.
- Медныя і бронзавыя прылады працы.
- Новы этап этнічнай гісторыі – на тэрыторыю Беларусі прыходзяць першыя індаеўрапейцы – **балты**.

Індаеўрапейцы (V-IV тыс. да н.э.) (версіі паходжання)

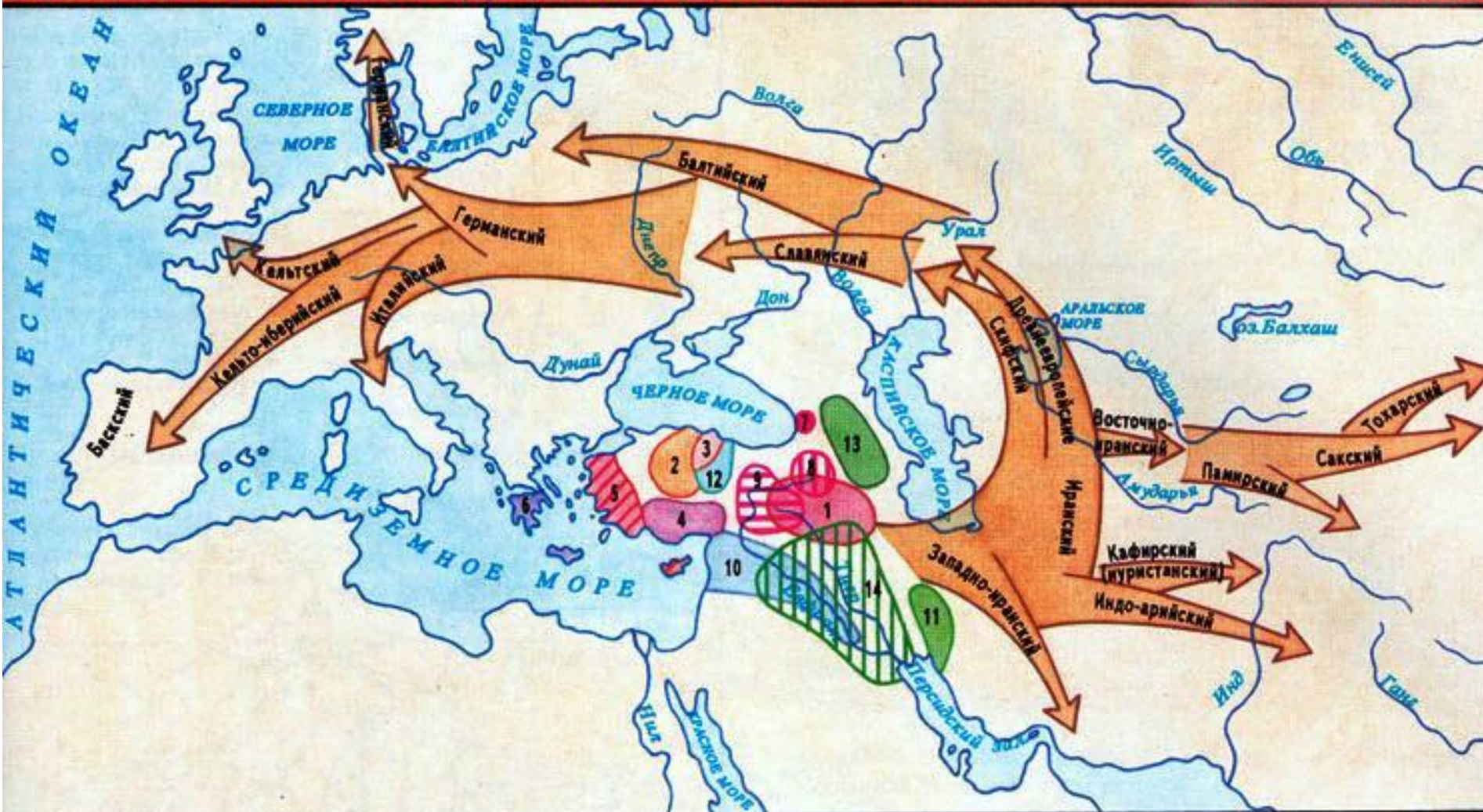
- **Анаталійская гіпотэза – тэр. сучаснай Турцыі**
- Курганная гіпотэза – волжскія і прычарнаморскія стэпы
- Армянская гіпотэза – Армянскае нагор'е

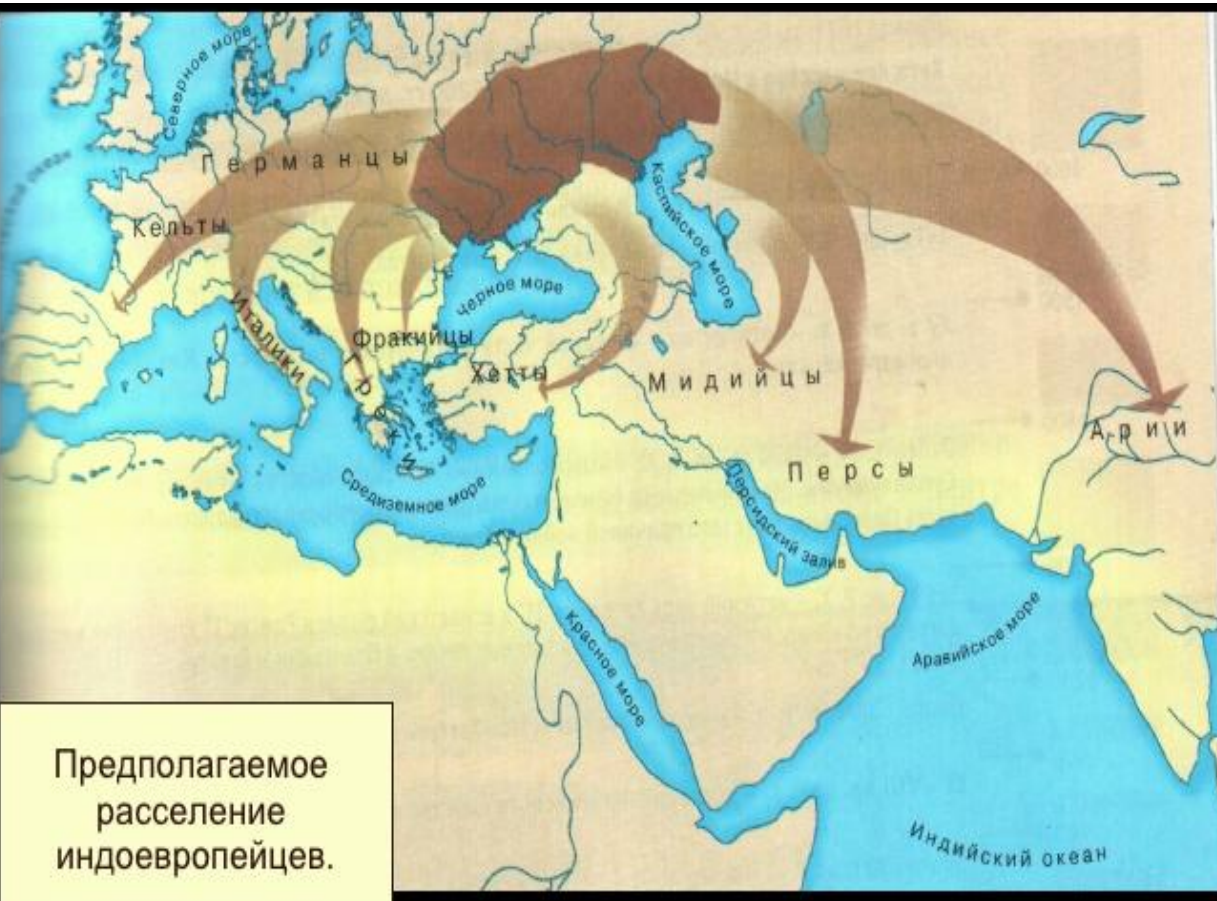

РАСПРОСТРАНЕНИЕ ИНДОЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКОВ

HISTORY.RU

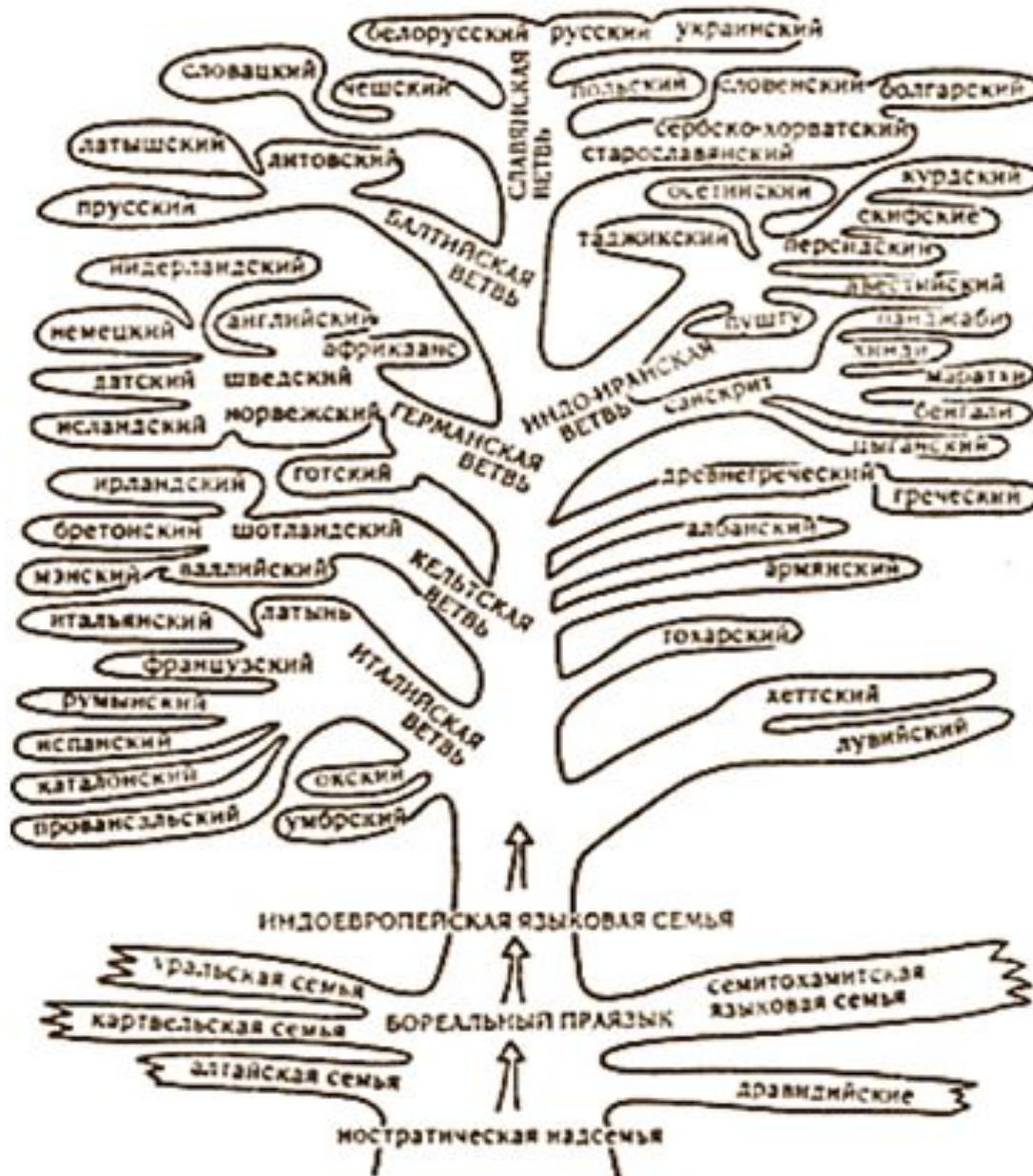

У час першага вялікага перасялення народаў (III-II тыс. да н.э.) індаеўрапейцы з Каўказа і Прычарнаморскіх стэпаў прыходзяць у Заходнюю, Цэнтральную і Усходнюю Еўропу

Дзяленне індаеўрапейскай

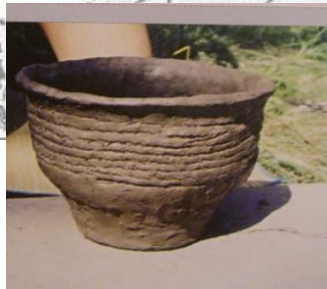
Балты

- Вялі аседлы лад жыцця
- Сяліліся ва ўмацаваных гарадзішчах і неўмацаваных адкрытых селішчах
- Займаліся падсечна-агнявым і матычным земляробствам
- Шырока займаліся жывёлагадоўляй (коні, каровы, козы).
- Жылі патрыярхальнай сям'ёй
- Пачынаецца сацыяльнае расслаенне
- Пакінулі на тэр. Беларусі большасць гідранімікі.

Культуры бронзового века

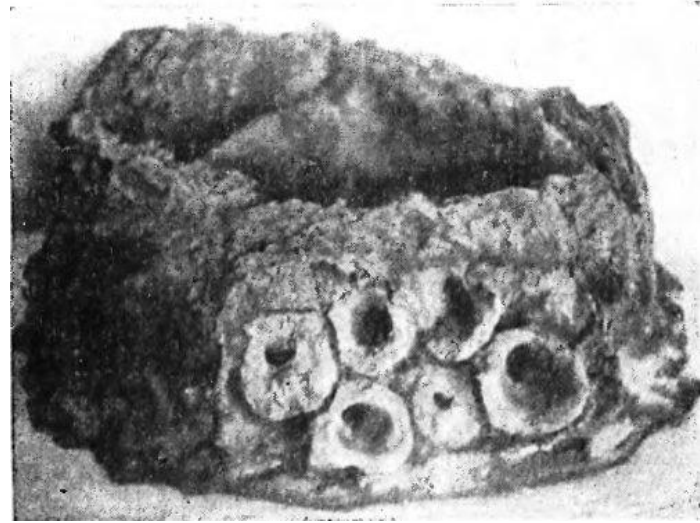
- середнедніпроўская
- шнуравой керамікі Палесся
- прыбалтыйская (жуцаўская)
- паўночнабеларуская
- тшчэнецкая і сосніцкая
- лунінецкая

3. Жалезны век: славянскі этап засялення Беларусі.

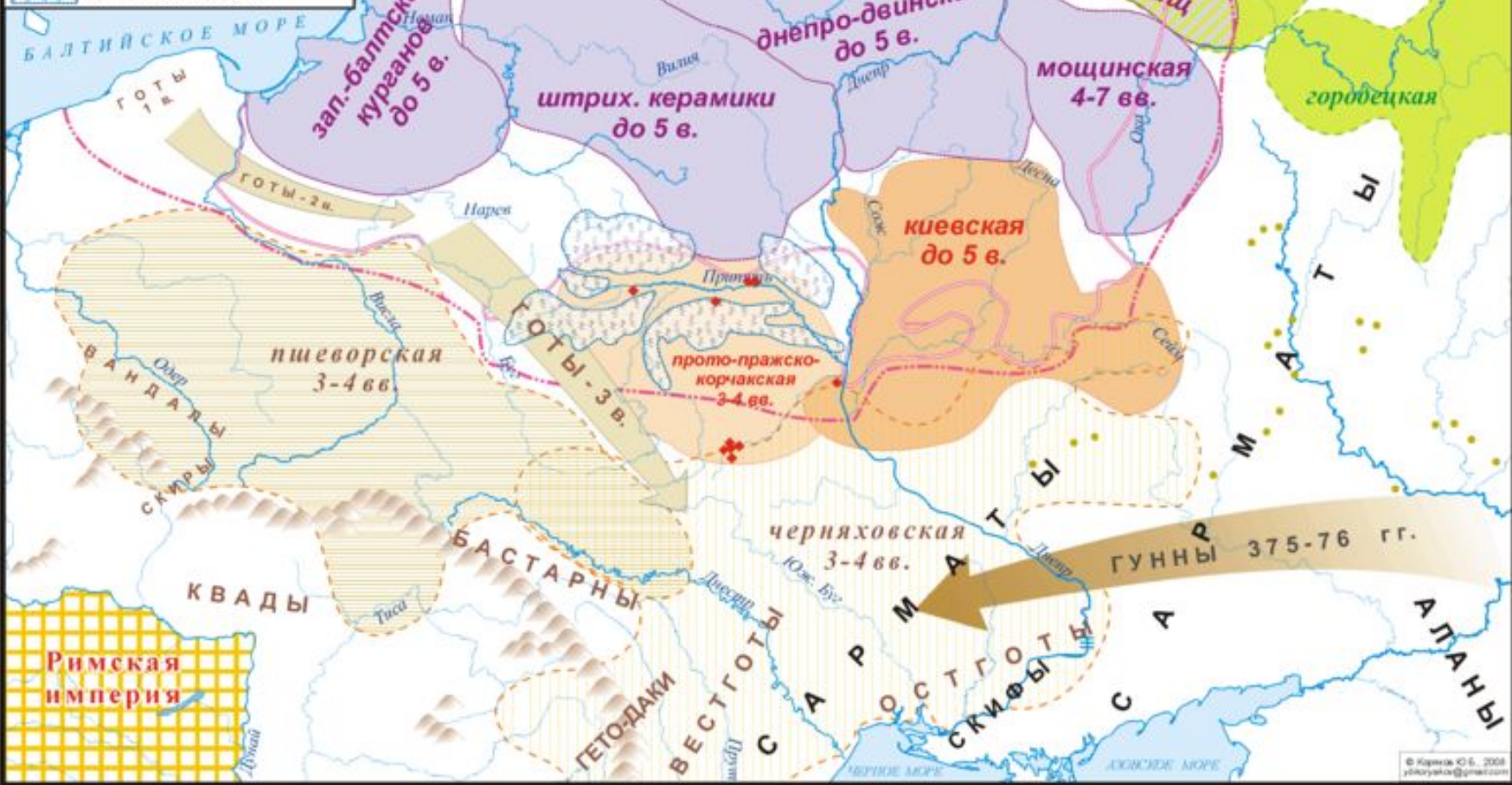
- Здабыча жалезнай руды і выплаўка ў печах-домніцах крычнага жалеза, з якога выкоўвалі прылады працы.
- Ворыўнае земляробства, рала з жалезным наканечнікам.
- Трансфармацыя родавай абшчыны ў суседска-родавую на чале з выбарным саветам старэйшын.
- Удасканаленне прылад працы, з'яўлення лішкаў прадуктаў, узнікнення маёмаснай няроўнасці.
- Умацаваныя пасяленні –

Восточная Европа в III-IV вв. н.э.

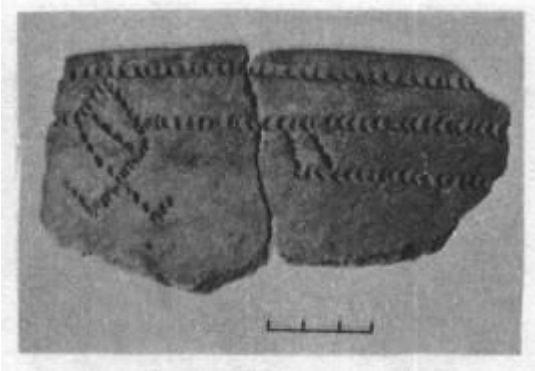
Восточная Европа в III-IV вв. н.э.

- АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ КУЛЬТУРЫ**
- зап. балтийская** Культуры народов, предположительно говоривших на балтийских языках
  - ильменская** Культуры народов, предположительно говоривших на финно-угорских языках
  - киевская** Культуры народов, предположительно говоривших на славянских языках
  - Предполагаемый ареал формирования славянской прахско-корчакской культуры
- СКИФЫ**
- Названия иранских народов
  - Прочие культуры и их названия
- ГОТЫ**
- Названия прочих народов
- БАЛТИЙСКАЯ ГИДРОНИМИЯ**
- Территория с большим количеством балтийских гидронимов
  - Территория, где гидронимов мало и они часто сомнительны
  - Территория Римской империи
  - Крупные болотистые массивы

Археалагічныя культуры ў Беларусі ў к. I тыс. да н.э – пач. н.э.

Культура
штрыхаванай
керамікі
(балцкая)

Днепра-
дзвінская
(балцкая), затым
банцараўская
(славяна-
балцкая)

Мілаградская (балцкая
або балцка-славянская),
затым Зарубінецкая
(магчыма, славянская)

“Другое вялікае перасяленне народаў” (1 пал. I тыс. н.э.)

ПРЫЧЫНЫ

- ✓ *націск з боку качавых ваяўнічых плямён – готаў, гунаў*
- ✓ *Развіццё вытворчасці і рост насельніцтва*
- ✓ *Утварэнні першых раннесярэднявечных еўрапейскіх дзяржаў з іх агрэсіўнай палітыкай*
- ✓ *Распад Рымскай імперыі, якая была пэўным гарантам геапалітычнай стабільнасці ў Еўропе*

Верагодная прарадзіма славян

- ❖ **Цэнтральная Еўропа, прасторы паміж Эльбай, Одэрам і Віслай**
- ❖ Балканскі паўвостраў
- ❖ Поўдзень Беларусі і тэрыторыя Украіны

Славяне

- У сяр. II тыс. да н.э. выдзяляюцца з індаеўрапейскай супольнасці.
- У старажытных крыніцах называюцца “антамі”, “склавінамі”, “словенамі”, “венедамі”.
- Характэрна кераміка без арнамента.
- Тып жылля – паўзямлянкі з вогнішчам у дальні куце.
- Станаўленне суседскай абшчыны і нуклеарнай сям’і.
- Далейшае расслаенне грамадства, вылучэнне

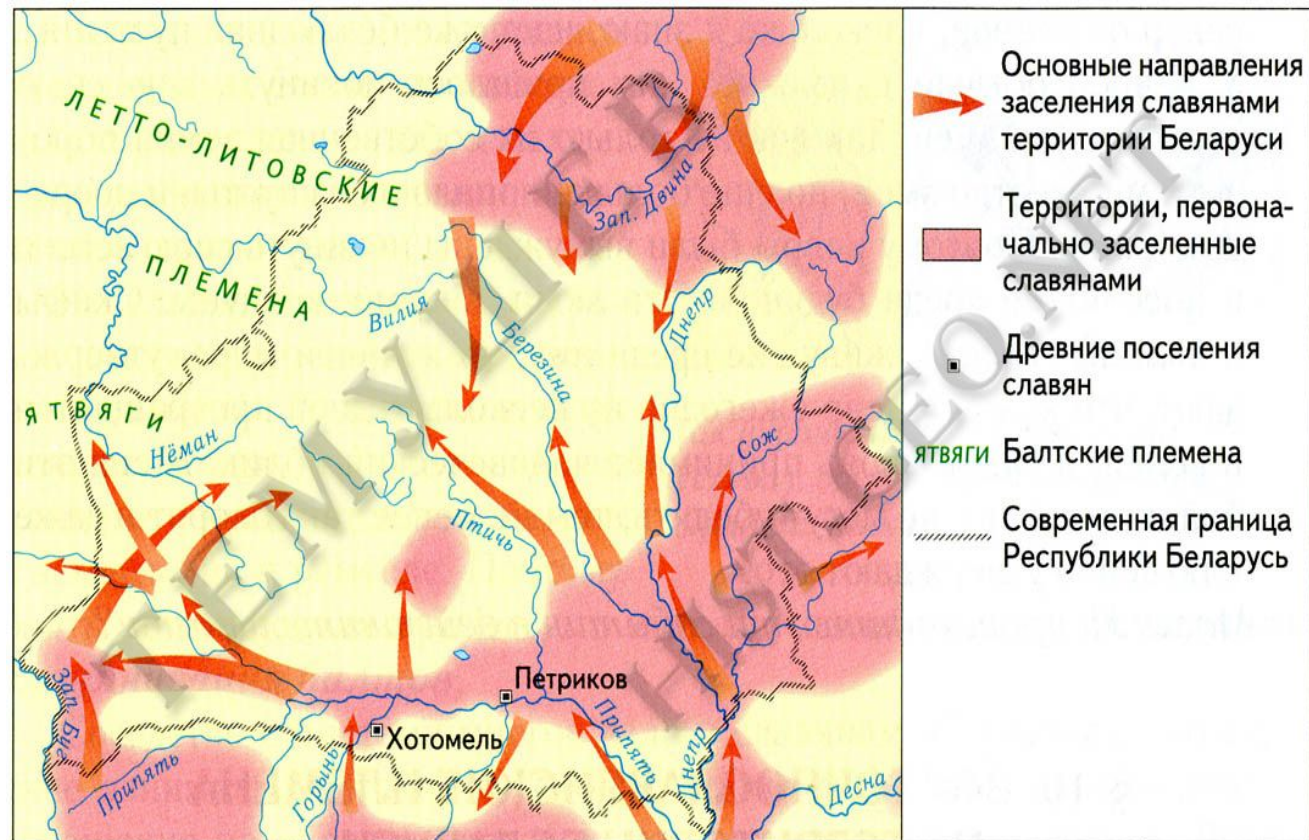

У эпоху “вялікага перасялення народаў” славян пачалі цясніць іншыя народы. Частка славян засталася ў раёне прарадзімы, яны атрымалі назву “заходнія славяне” (чэхі, палякі, славакі), частка пачала рухацца на поўдзень – “паўднёвыя славяне” (балгары, харваты, сербы, чарнагорцы), частка – на ўсход – “усходнія славяне” (беларусы, украінцы, рускія)

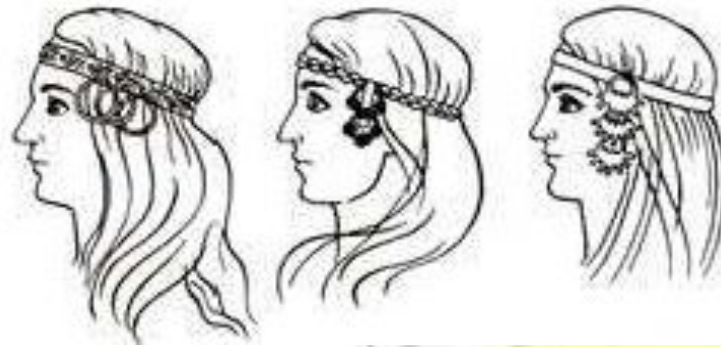
Славяне
засялялі
тэрыторыю
Беларусі з
поўдня і
паўночнага
усходу і
асімілявалі
мясцовае
балцкае
насельніцтва

У 2 пал. I тыс. асобныя славянскія плямёны аб'ядноўваюцца ў буйныя племянныя саюзы, якія ў летапісах атрымалі назву “княжанні” іх назвы ўзгадваюцца

Такіх саюзаў
на тэрыторыі
Беларусі былс
тры:

- **крывічы**

(Падзвінне,
вярхоў'і
Дняпра і Волгі),

- **дрыгавічы**

(паміж
Прыпяццю і
Заходняй
Дзвіною)

- **радзімічы**

(Пасожжа)

Славяне и их соседи в VII–VIII вв.

	Территории, заселенные к кон. VIII в.
	восточными славянами
	западными славянами
	южными славянами
	балтами
	финно-уграми
	тюрками
	германцами
	романскими народами
	другими народами
	Границы государства Само в окр. VII в.
	Границы других государств в VII - VIII в.
	УЛЫЧИ Названия славянских племен
	АВАРЫ Названия других племен

**Беларускія
землі ў раннім
сярэднявеччы
(IX – перш. пал.
XIII стст.)**

**1. Фарміраванне
раннефеадальных
дзяржаўных
утварэнняў усходніх
славян.**

Гісторыя беларускі
земляў звязана з
раннефеадальным
дзяржаўным
утварэннем
усходніх
славян IX-XII стст.
Кіеўская Русь,
якая склалася на
тэрыторыі,
прылягаючай да
воднага шляху «з
вараг у грэкі».

Кіеўська
 Русь утворилася
 внаслідок
 об'єднання
 політичних
 союзів
 племен з
 центрами у
 Києві і у
 Новгороді

Канцэпцыі станаўлення дзяржаўнасці усходніх славян

- **Нарманская** (2.п XVIII ст.) – дзяржаўнасць ус. славян звязана з прыходам варагаў (скандынаваў), якіх славяне запрашалі на княжанне.
- **Антынарманская** – станаўленне дзяржаўнасці ёсць фактарам унутранага жыцця славянскай супольнасці, а варагі сталі толькі адным з фактараў, паклаўшы пачатак княжацкай дынастыі.

Першым летапісным варажскім князем, які паклаў пачатак вялікакняскай дынастыі быў **Рурык** (862-879), які стаў княжыць у Ноўгарадзе (варагодней усяго легендарная фігура). Яго пераемнік **Алег** (879-912) у 882 г. заваёўвае Кіеў і **аліцу**.

protown.ru

Князь Олег

Тэрмін «Русь» паходзіць ад скандынаўскага «весляры» і першапачаткова абазначаў вікінгаў, якія гандлявалі і ваявалі на рэках Усходняй Еўропы. З цягам часу так сталі называцца землі, якія яны кантралявалі. (раней за ўсё Кіеўская, Чарнігаўская і Пераяслаўская землі).

Кіеўская Русь не была цэласнай дзяржавай, у ёй не было адзінай этнакультуры, а палітычнае аб'яднанне было нетрывалым і трымалася на сіле зброі, або на пагадненнях. Асобныя княствы прызнавалі васальную залежнасць ад Кіева, плацілі яму даніну, але захоўвалі свае княжацкія дынастыі.

Спробу аб'єднаць дзяржаву зрабіў князь **Уладзімір** (978-1015), які ліквідаваў мясцовыя княжанні і пасадзіў у палітычных цэнтрах сваіх сыноў, прыняў хрысціянства, што садзейнічала ўмацаванню дзяржаўнай улады і

ты

Размова Уладзіміра з грэчаскім філосафам аб хрысціянстве.
Радзівілаўскі летапіс, XV ст.

У 1097 г. на з'їзді у Любечі сини
Яраслава Мудрага замацоўваюць
самастойнасць феадальных цэнтраў –
“кожны трымае вотчыну сваю”.
Пачынаецца перыяд феадальнай
раздробленасці.

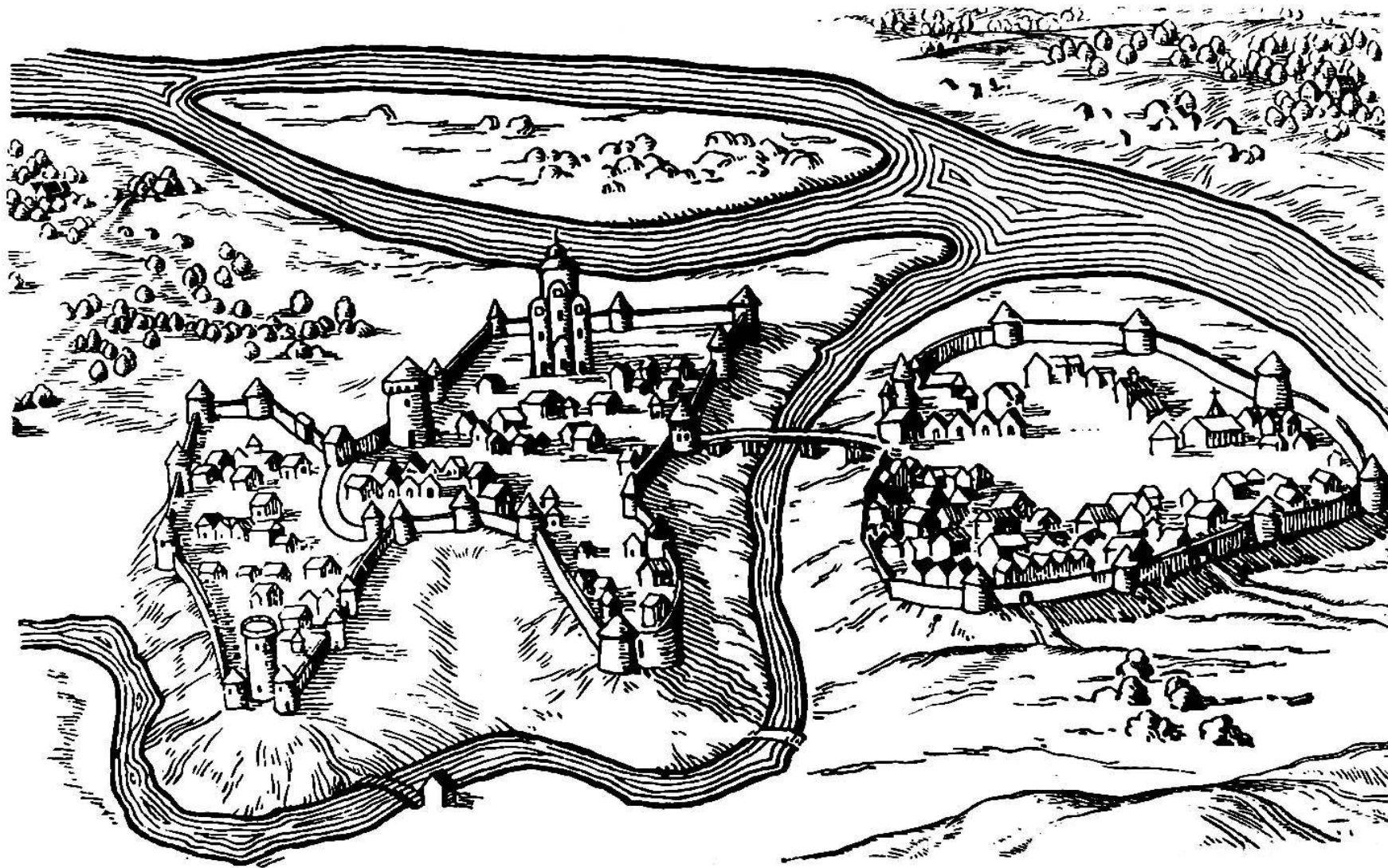
2. Першыя княствы на тэрыторыі Беларусі

На аснове племяннага княжання крывічоў-палачан склалася буйное **Полацкае княства** – самастойная моцная дзяржава на тэрыторыі Беларусі. 862 г. першая летапісная згадка пра **Полацк**.

Полацк у XI ст.

Полацк у XII-XIII стст. Рэканструкцыя

Полацк
супернічаў з
Ноўгарадам за
кантроль над
пачаткам шляху
“з вараг у грэкі”.
Адносіны з
Кіевам
абмяжоўваліся
сумеснымі
ваеннымі
паходамі на
Смаленск

Першым летапісным князем Полацка быў **Рагвалод** (970-980), які быў забіты Уладзімірам. Княская дынастыя Рагвалодавічаў была адноўлена праз унука Рагвалода, сына **Рагнеды** – **Ізяслава** (989-1001), які быў запрошаны на княжанне ў Полацк.

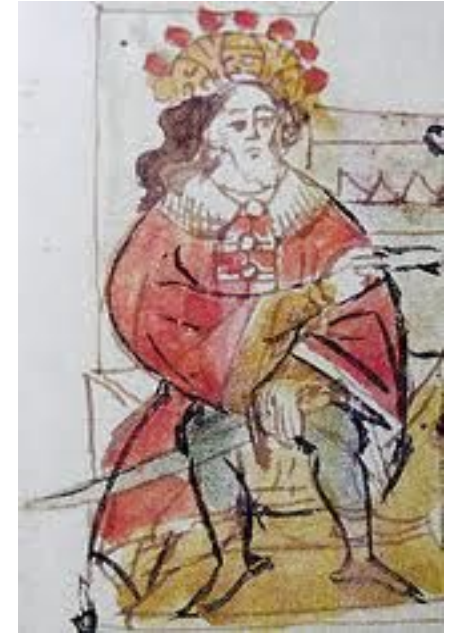

Гравюры з Радзівілаўскага летапісу,

Пячатка
Ізяслава

XI ст. час праўлення **Брачыслава** (1003-1044) і **Усяслава** (Чарадзея) (1044-1101).

- Полацкая дзяржава пачала сваё хуткае ўзвышэнне, тэрытарыяльны рост і дасягнула магутнасці ў 2 п. XI ст.
- У 1021 годзе да Полацка адышлі гарады Віцебск і Усвяты, якія кантралявалі волакi на шляху «з вараг у грэкі».
- Былі заснаваны гарады Браслаў, Кукенойс і Герцыке – форпасты Полацка на шляху да Балтыйскага мора.
- Усяслаў змагаўся за першынства княства ў рэгіёне, ваяваў з братамі

Помнік Усяславу Чарадзею ў
Подацку

Бітва на рацэ Нямізе 3 сакавіка

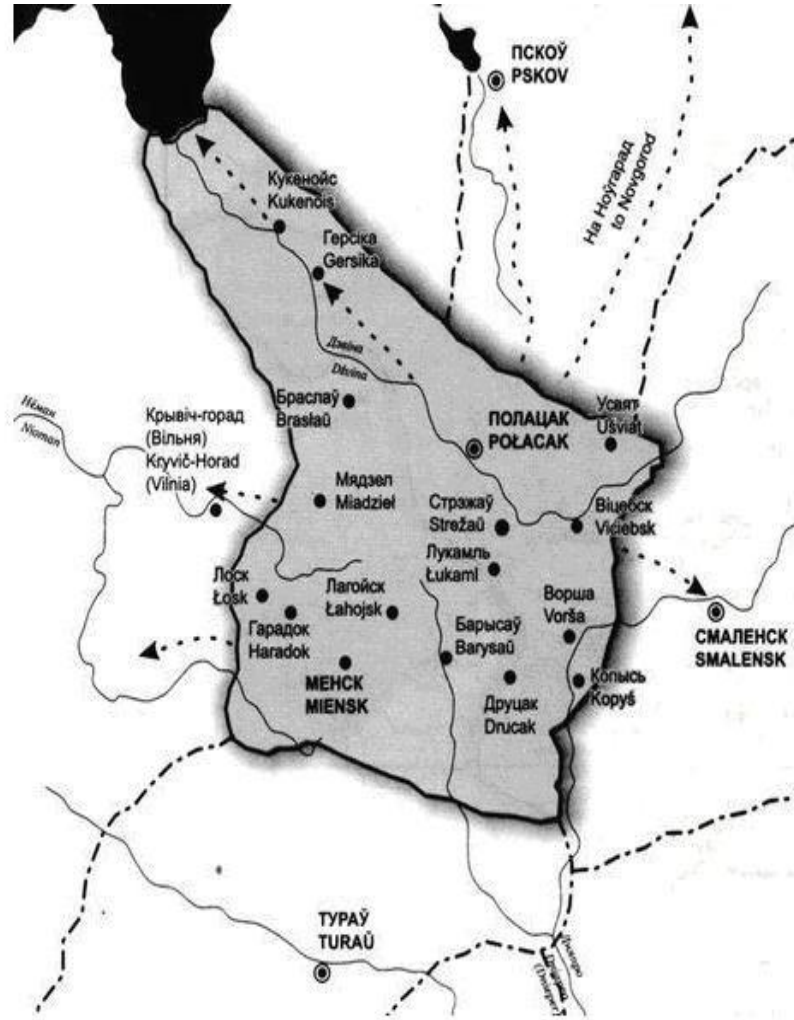
1067 г.

«...на Неміге снопы стелют из голов, бьют цепами булатными, на току жизнь кладут, веют душу из тела...» Слова аб палку Ігаравым.

КАРТА ПОЛАЦКАГА КНЯСТВА

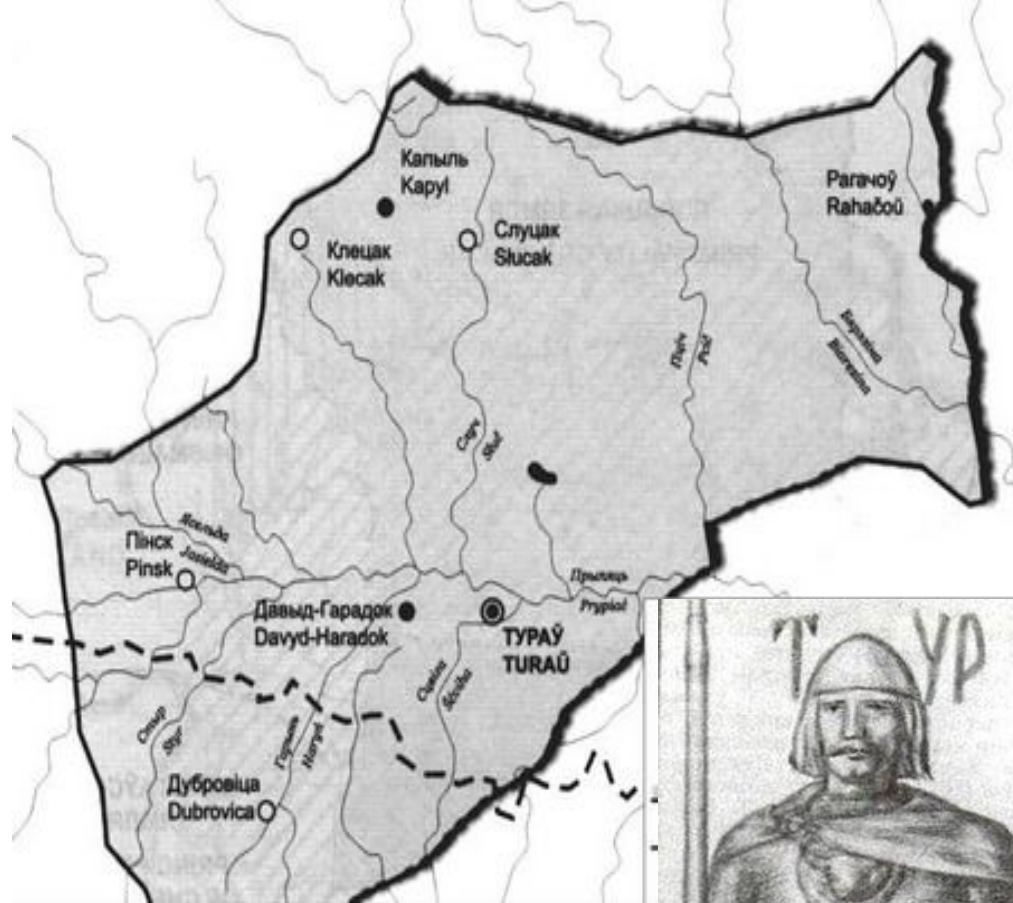
Усяслаў падзяліў
княства паміж
сваімі 6 сынамі. У
2 п. XII ст.
Полацкая зямля
складалася з
удзельных
княстваў:
Віцебскага,
Менскага,
Заслаўскага,
Лагойскага і інш.

Тураўскае

княства

- Утварылася на землях дрыгавічоў у басейне ракі Прыпяць, якая была важным шляхам зносін Кіева з заходней Еўропай.
- 980 г. - першая летапісная згадка аб Тураве ў сувязі з князем Турам, які таксама быў варажскага паходжання.

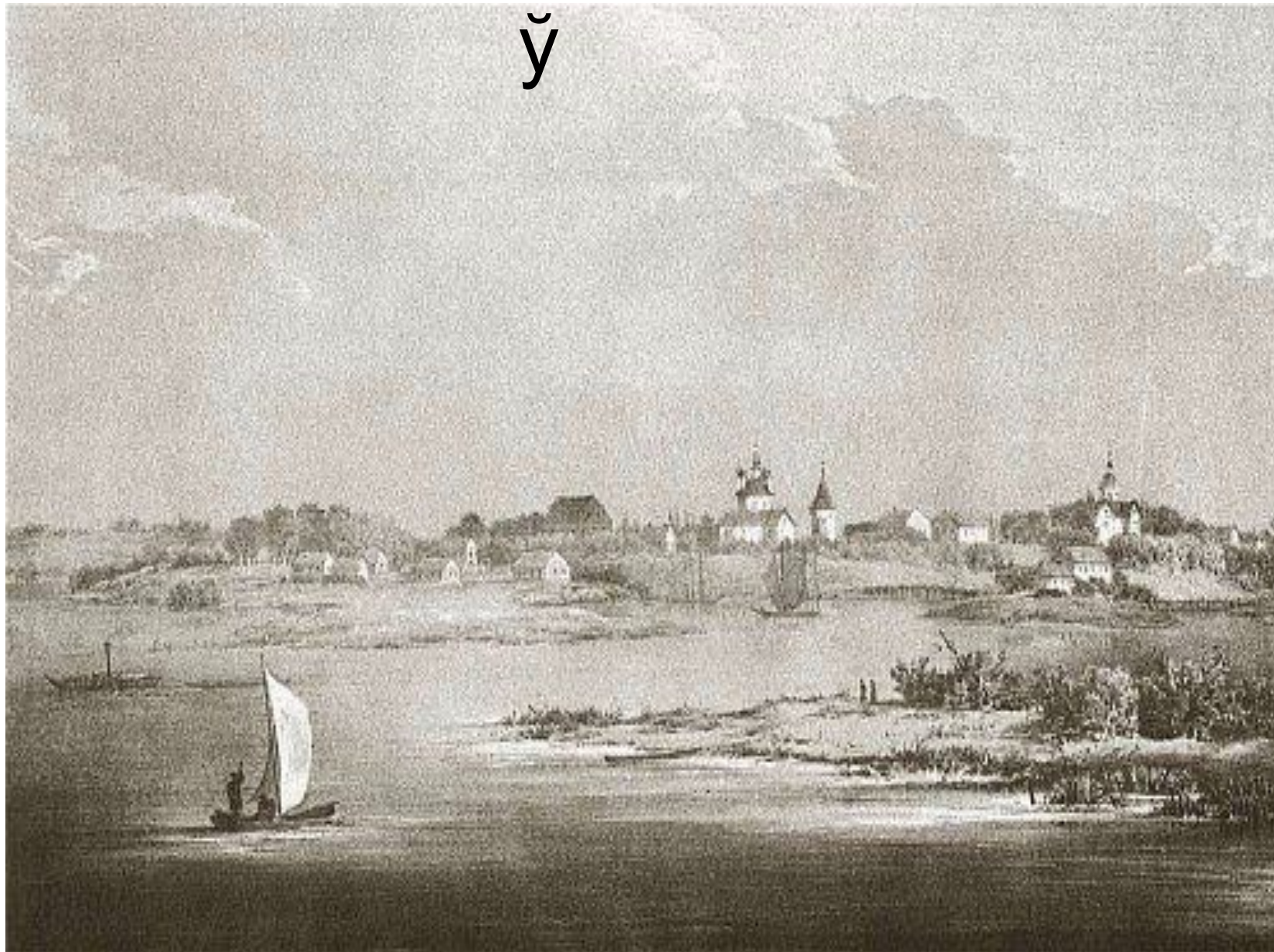
• Тураў быў падпарадкаваны Кіеву, у ім княжыў старэйшы сын Вялікага князя Кіеўскага, які пасля займаў бацькаў прастол.

• У XII ст. Тураўская зямля таксама была падзелена на удзелы – Тураўскі, Пінскі, Слуцкі і г.д., якія сталі трапляць пад уладу галіцка-валынскіх

Тыра

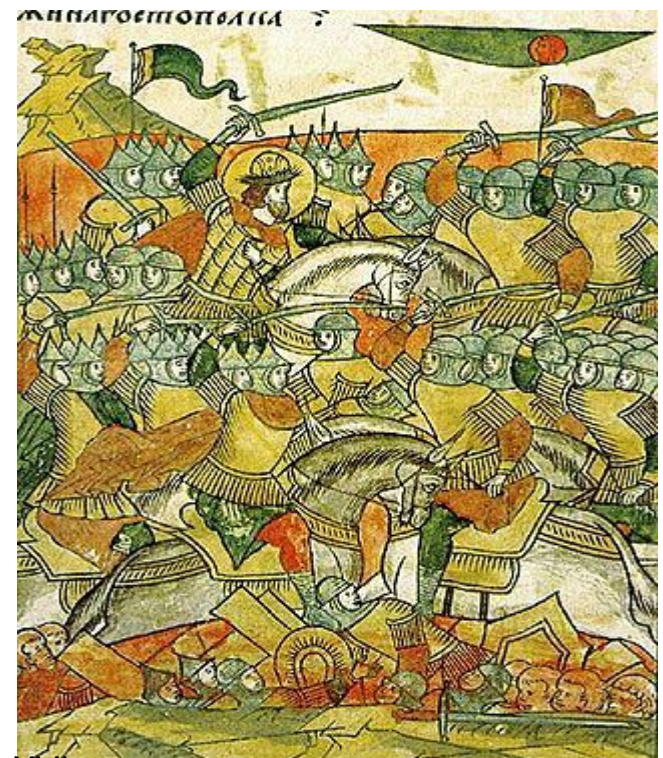
ÿ

Барацьба з іншаземнымі захопнікамі

- З п. XIII ст. у Полацкай зямлі з'яўляецца моцны вораг – ваенна-манаскія каталіцкія ордэны.
- У 1201 годзе была заснавана Рыга – крэпасць ордэна мечаносцаў для распаўсюджвання хрысціянства сярод балцкіх плямёнаў.
- У 1208 і 1209 гг. крыжакі захапілі полацкія гарады Кукенойс і Герцыке.
- У 1237г. ствараецца Лівонскі ордэн.
- Шэраг бітваў і дамоваў у сяр. XIII ст. прыпынілі экспансію крыжакоў на ўсходнеславянскія землі.

Лядовае пабоішча. Мініяцюра
Ліцаваго летапіснага зводу, сяр. XVI

Паўднёвабеларускія землі сутыкнуліся з мангола-татарамі, якія ў 1238-1241 гг. ажыццявілі захопніцкі паход у Еўропу. Былі разрабаваны і спалены Гомель, Мазыр, Брэст. Але большасць тэрыторыі Беларусі пазбегла залежнасці ад

**3. Сацыяльна-
эканамічнае
развіццё
беларускіх
зямель ў IX-XIII
стст.**

- Сацыяльна-эканамічныя адносіны на беларускіх землях у IX-XIII стст. характарызуюцца шматукладнасцю – суіснаваннем элементаў **абшчыннага, рабаўладальніцкага і феадальнага** укладаў

Абшчынны: земляробчая суседская абшчына (“верв”, “мір”) з элементамі прыватнай уласнасці і індывідуальнай гаспадаркі.

Рабаўладальніцкі: ваеннапалонныя выкарыстоўваліся ў якасці

Феодализм

- тип громадських відносин, заснованих на приватній власності на землю (феод) і експлуатації особиста і пащмельна залежних ад феодаля сялян. Феодальна експлуатация ажыццяўляецца шляхам прысваення феодалям працы сялян ў форме рэнты

Шляхі фарміравання феодалнага саслоўя

Напачатку ўся зямля належала дзяржаве, распараджальнікам зямельнага фонду быў князь.

- Князь перадаваў права “кармлення” (збор даніны) з земляў сваім дружыннікам за службу.
- Абшчынная верхушка паступова ўзбагачалася і замацоўвала за сабой правы на зямлю.

Формы землеуладання

- **Вотчиннае** – права перадаваць зямлю ў спадчыну, дзяліць, прадаваць
- **Памеснае** – права карыстацца зямлёй падчас службы князю.

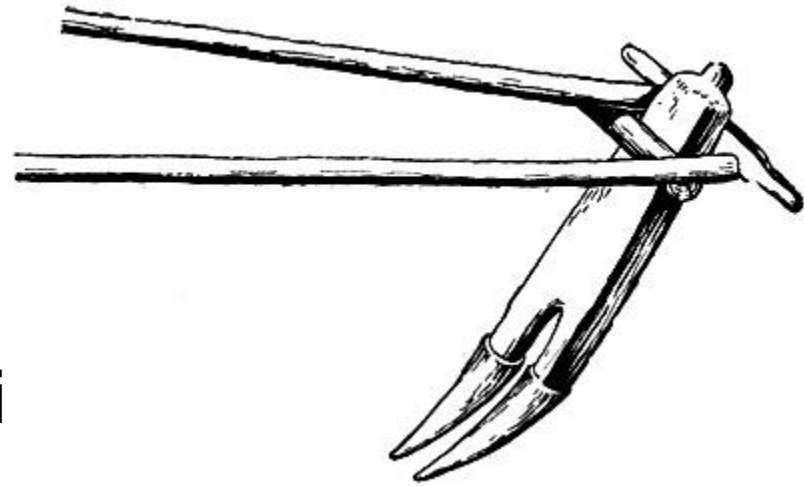
Тыпы землеуладання

- **Княжацкае (даменнае)** – асабістыя ўладанні князя
- **Баярскае** – землі дружыннікаў і радавой знаці
- **Царкоўнае** – землі дараваныя князем царкве.

Сельская гаспадарка

- Апрацоўка зямлі – ворнае земляробства з папарнай сістэмай – **двухполлем і трохполлем**.
- Прылады працы – двухрогая ці шматрогая **саха** з жалезным наканеч
- жалезны

Некалькі суседніх сем'яў складалі **сяло** ці **весь**, з якіх складалася **абшчына** (мір, верв). Цэнтр абшчыны – **пагост**.

Формы феодалънай залежнасці сялян

- **Людзі** – свабодныя сяляне (скарачаецца колькасць)
- **Смерды** – эканамічна залежныя сяляне
- **Закупы** – часова залежныя, да моманту зварота “купы” – займаныя грошы ці прадукты
- **Радовічы** – часова залежныя, звязаныя з феадалам “рядам” – дагаворнымі абавязкамі.
- **Халопы, чэлядзь** – хатнія рабы-палоннікі.

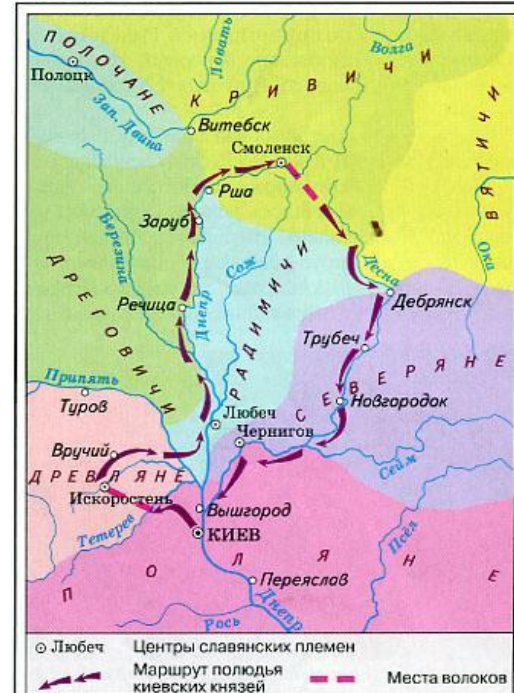
Формы феодальной рэнты

- Адзінкай феадальнага падатка абкладання быў “дым” – асобная сялянская гаспадарка.

- Палюддзе – даніна сельскага гаспадарчага прадукцыяй (дзякло, мезлева)

- Паншчына – адпрацоўка на зямлі

Гарадская гаспадарка

- Рамяство і гандаль адцяляюцца ад сельскай гаспадаркі
- Каля 40 рамесных спецыяльнасцяў – кавальства, ганчарства, апрацоўка скур, дрэваапрацоўка, ювелірная майстэрства і інш.
- Для гандля ствараюцца спецыяльныя месцы – таргі, вядзецца ўнутраны і знешні гандаль
- Эскпарт – футра, мёд, воск
- Імпарт – віны, спецыі, фарбы, шкляны посуд, дарагія тканіны, упрыгожванні
- Важнае значэнне мелі промыслы – рыбалоўства, бортніцтва, паляванне.

Шляхі ўзнікнення гарадоў

На працягу X – XIII стст. утварыліся асноўныя беларускія старажытныя гарады.

- Гарады ўзнікалі на месцы племянных цэнтраў (Полацк, Тураў)
- Вырасталі з феадальнага замка ці сяла (Друцк, Слуцк)
- Засноўваліся на новым месцы па волі князя (Віцебск, Браслаў).

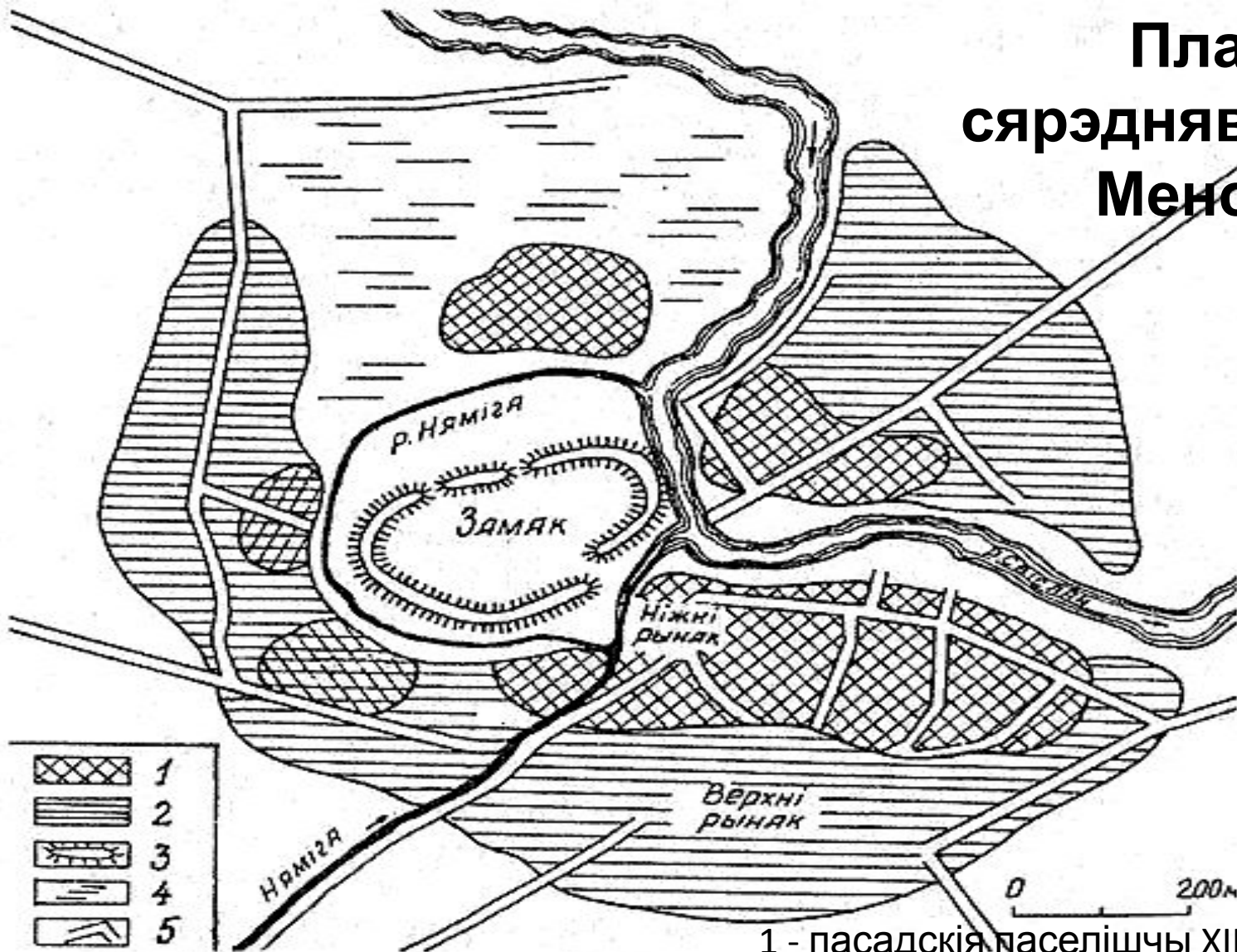
Структура горада

- **Дзяцінец** – умацаваны цэнтр горада, дзе знаходзілася рэзідэнцыя князя ці яго намесніка.
- **Пасад** – пасяленне рамеснікаў, гандляроў і іншых гараджан. Часта таксама абносілі сценамі.
- **Торг ці рынак** – грамадскі цэнтр горада

План сярэднявечнага Менска

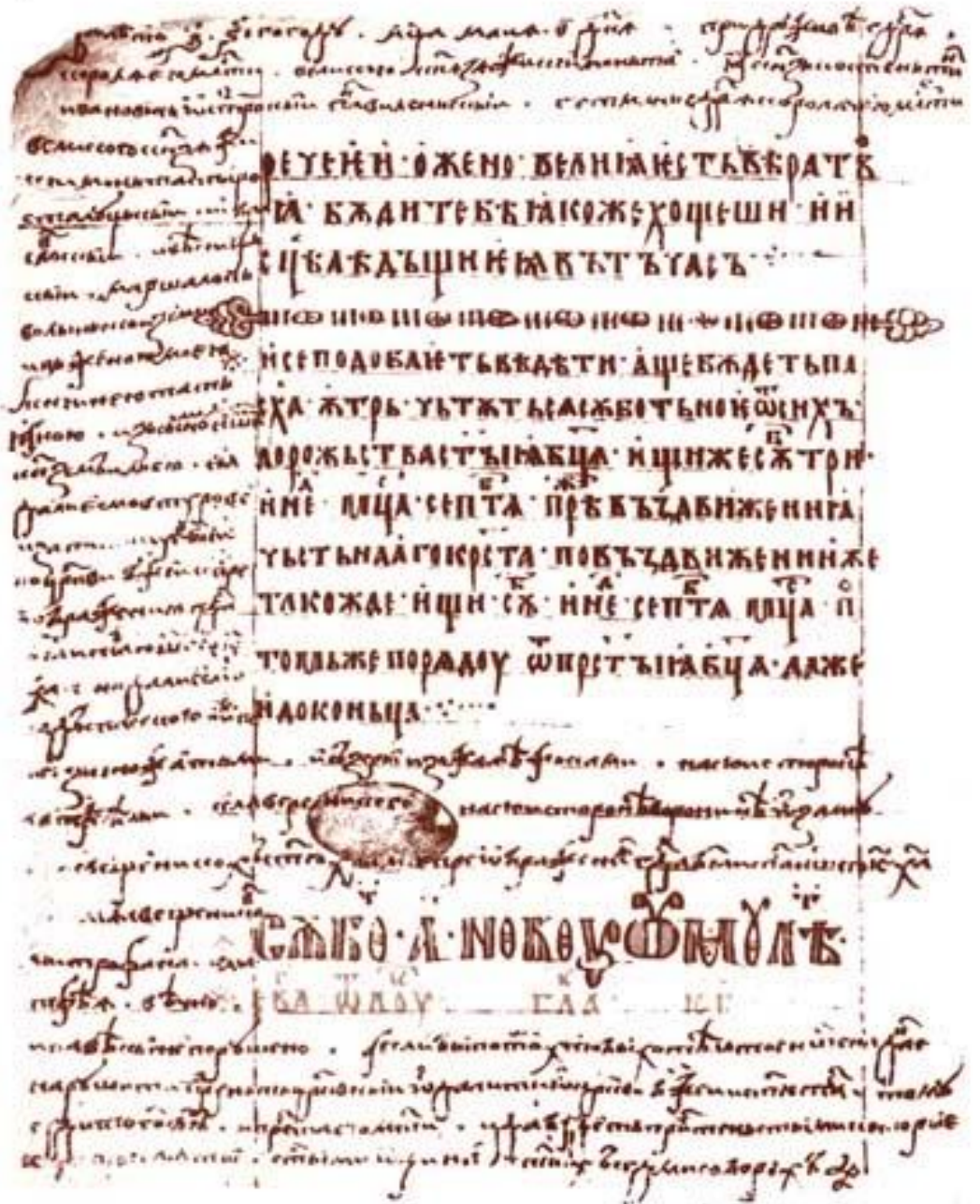

1 - пасадскія паселішчы XII-XIII стст., 2 - павялічэнне тэрыторыі пасада ў XIV-XV стст., 3 - валы, 4 - балота, 5 - вуліцы.

**4. Культура
беларускіх
зямель IX-XIII
стст.**

Хрысціянства прыходзіць на ўсходнеславянскія землі у к. X ст. з Візантыі. Распаўсюджванне новай рэлігіі ішло “зверху” – князь Уладзімір стаў ініцыятарам яго прыняцця. У IX ст. балгарскія асветнікі Кірыл і Мяфодзій стварылі славянскую азбуку, што зрабіла магчымым пераклад кніг з грэчаскай мовы.

Тураўскае евангелле
XI ст.

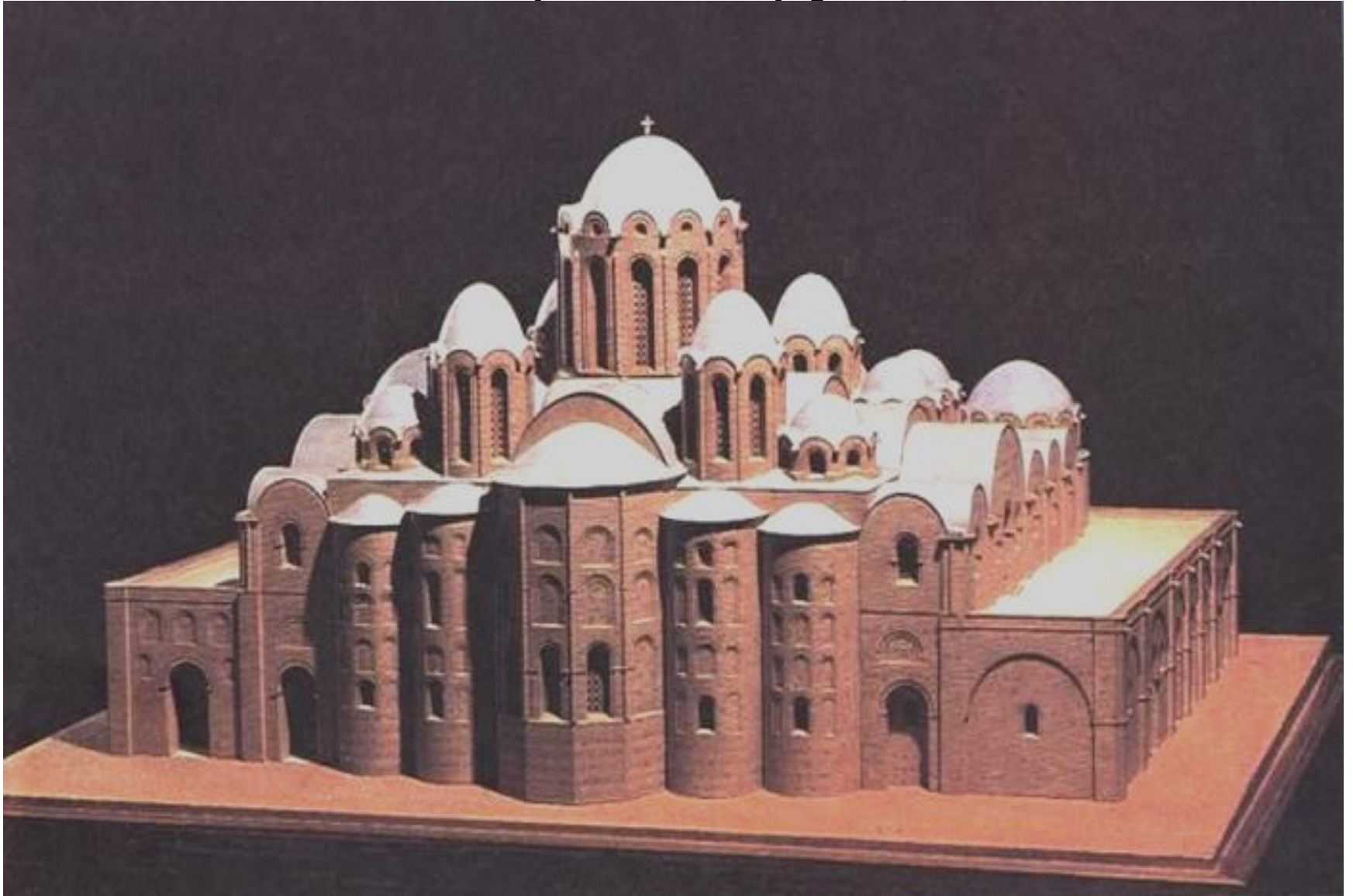

Узніклі першыя літаратурныя жанры:
Агіяграфія – жыціі святых
Летапісы – гістарычныя аповяды

Сафійскі сабор у Полацку, XI ст. макет-рэканструкцыя

фрагменты слупоў XI ст.

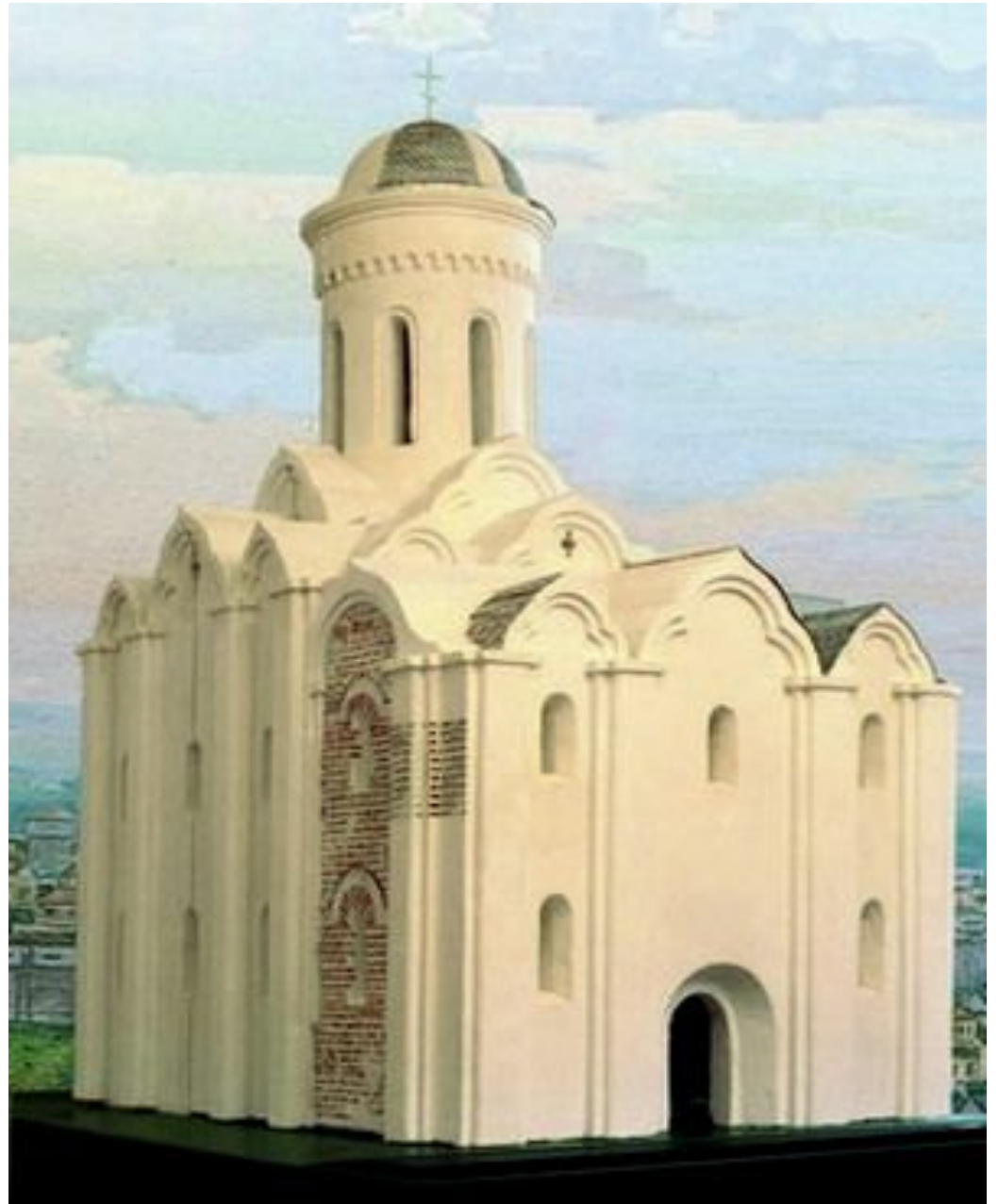

**Ачалелыя
усходнія
абсіды
пабудовы XI ст.**

**Пераображэнская
царква
Полацкага
Спаса-
Еўфрасінеўскага
манастыра, XII
ст.**

Макет-
рэканструкцыя
В.В. Ракіцкага

Спаса-
Прэабражэнская
царква ў
Полацку,
сучасны выгляд

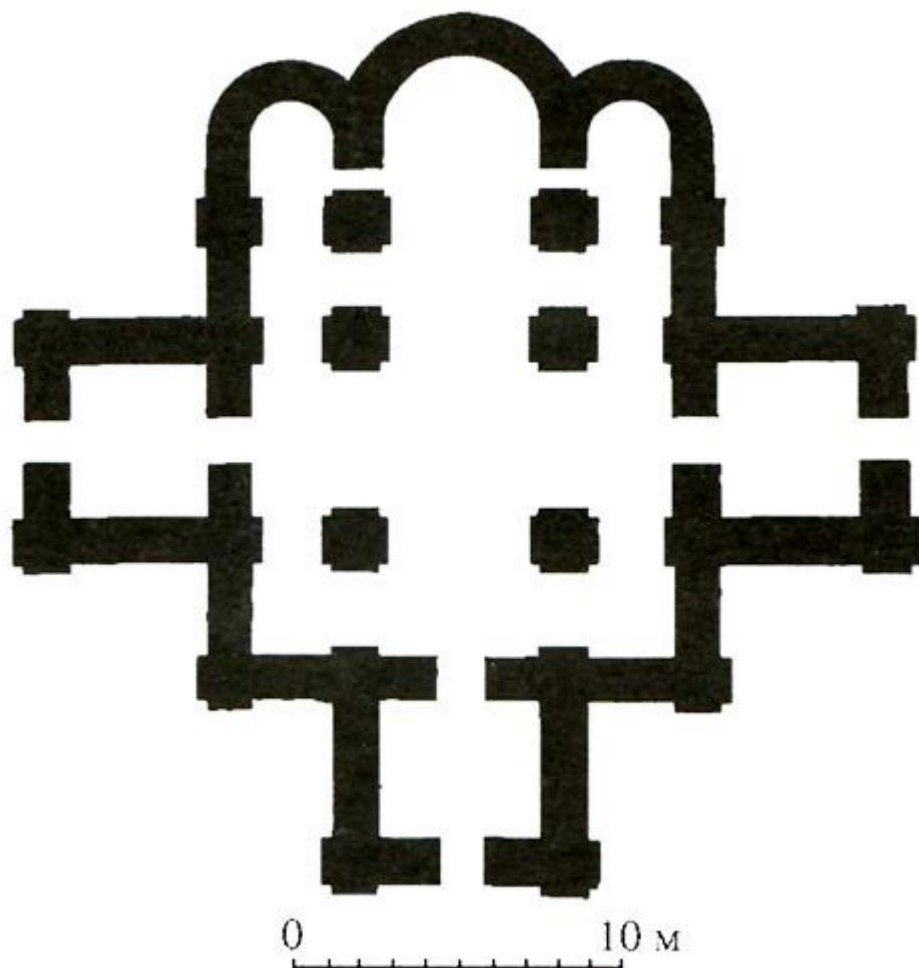

**Фрэскі
Спаса-Прэабражэнскай
царквы**

**Вялікі сабор
Бельчыцкага
манастыра
(план)**

**Барысаглебска
я
царква
Бельчыцкага
манастыра,
XII ст.
(фота 1920-х гг.)**

Барысаглебская (Каложская)

царква

Ніжня царква ў Гродне

Крыж Еўфрасінні Полацкай

